

Eino Kaila B "Kahden kulttuurin" sillanrakentaja

Kari Lagerspetz

Englantilainen fyysikko, kirjailija, poliitikko ja hallintovirkamies Charles Percy Snow (myöhemmin lordi Snow) (1905B1980) piti vuonna 1959 merkittävän, toistuvasti painettunakin julkaistun esitelmän "kahdesta kulttuurista" (*The Two Cultures and the Scientific Revolution*), jossa hän tarkasteli humanistisen ja luonnontieteellisen kulttuurin välisiä ristiriitoja ja niiden harjoittajien keskinäisen ymmärryksen puutetta.

Esitelmä herätti heti vilkasta ja kiivastakin keskustelua, joka jatkuu vieläkin. Aihe on edelleen ajankohtainen: miten sovittaa yhteen jo koulun tarjoamat toisaalta kirjallis-esteettis-historiallis-humanistinen ja toisaalta luonnontieteellis-teknillinen ajattelutapa. Hyvän kielitaidon, historian, taiteen ja kirjallisuuden tuntemuksen katsotaan perinteisesti kuuluvan yleissivistykseen, mutta ei luonnontieteellisten tietojen. Tämän kasvat- ja kouluperinteen mukaan on tärkeämpää tietää milloin Shakespeare eli kuin miten kauan elämää on ollut maapallolla ja tärkeämpää tuntee kirkkohistoriaa kuin oman ruumiin fysiologisia toimintoja. Kuitenkin sekä sonetin muoto että synnytyksen vaiheet kuuluvat maailmaan, ja niiden tuntemisen pitäisi kuulua yleissivistykseen.

Meillä Suomessa on toiminut henkilö, jonka koko elämäntyö liikkui kahden kulttuurin alueilla, joka jo varhain tajusi Snow'n ongelman ja sovitti kaksi kulttuuria ihailtavalla tavalla yhteen. Tarkoitan filosofi Eino Sakari Kailaa (1890B1958). Hän toimi Turun yliopiston ensimmäisenä filosofian professorina 1921B30, Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian professorina 1930B1948 ja Suomen Akatemian ensimmäisenä filosofijäsenenä 1948B58.

Eino Kaila kuului pappissukuun B hänen isänsä oli teologi ja myöhemmin Turun arkkipiispa. Kaila kävi klassillisen lyseon, siis luki koulussa 7 vuotta latinaa ja antiikin Rooman kirjallisuutta. Kailaa on ihailtu runollisen proosan taitajana ja dramatisoinnin mestarina. Kailan eräänä harrastuksena olikin kirjallisuus ja näyttämötaide B hän oli Kansallisteatterin dramaturgi 1919B21 ja kirjoitti nuorena viitisenkymmentä näytelmäarvostelua ja saman verran kaunokirjallisten teosten, mm. monien runokokoelmien arviointeja. Hänen vaimonsa oli taidemaalari Anna Snellman. Kaila oli siis alunpitäen B ja koko elämänsä ajan humanistisen, kirjallis-taiteellisen kulttuurin edustaja. Sen osoittavat esimerkiksi hänen radiolle kirjoittamansa keskustelut (1942B43, uusinta 1986). Niiden kokoelma *Syvähenkinen elämä* ilmestyi 1943 ja täydentyi myöhemmin. Kaila arvioi vielä 1954 V. A. Koskenniemen aforismikokoelman *Elokuiset ajatukset*.

Sielunelämä biologisena ilmiönä

Miten Kaila humanistina sitten kuitenkin tavoitti elävän yhteyden luonnontieteelliseen kulttuuriin? Jo 1911 Kaila oli seurannut ranskalaisen muotifilosofin ja teoreettisen biologin Henri Bergsonin suosittuja luentoja Pariisissa. Bergsonin biologiaan ja psykologiaan liittyvät ajatukset vaikuttivat varmaan siihen, että Kailan 1916 valmistunut tohtorinväitöskirja käsitteli erästä *kokeellisen* psykologian aihetta. Kaila oli ajan ranskalaisiin filosofeihin Bergsoniin ja Renaniin tutustuessaan B hän selosti kummankin ajatuksia suomeksi 1911 ja 1917 B vierottunut sekä intuitionismista että metafysiikasta. Kuuluihan sitä paitsi psykologia silloin, ja meillä vielä kauan myöhemminkin filosofian professorin opetusalaan.

Eino Kaila astuu ensimmäisen kerran määrätietoisesti "toisen kulttuurin", luonnontieteen puolelle 1920 ensimmäisessä laajemmassa teoksessaan *Sielunelämä biologisena ilmiönä*, juuri ennen Turkuun siirtymistään. Tämän kirjan myöhempiä seuraajia ovat *Sielunelämän rakenne* (1923) ja ennen kaikkea *Persoonallisuus* (1934), Kailan ehkä arvostetuin ja merkityksellisin teos,

psykologian klassikko. Kailan välillistä vaikutusta on varmaan se, että suomalaiset psykologit ovat jo varhain hyväksyneet psykologisten ilmiöiden biologisen, myös hermoston toimintaan kuuluvan perustan opetuksen ja tutkimuksenkin lähtökohdaksi.

Luonnontieteilijöiden yritykset ylittää "kahden kulttuurin" kuilua eivät aina Kailan mielestä olleet onnistuneita. Kaila selosti ja arvioi Iltalehdessä 8.1.1920 kehitysbiologi Gunnar Ekmanin edellisen vuoden lopulla ilmestynyttä kirjaa *Biologian peruskysymyksiä myös yhteiskunnallisia oloja silmälläpitäen*. Kaila kiitti kirjan biologialla käsittelevää osaa selkeydestään ja ajanmukaisuudestaan. Kailalla oli tähän hyvät edellytykset, olihan hän juuri perehtynyt biologiaan laatiessaan kohta (1920) ilmestyvää omaa kirjaansa *Sielunelämä biologisena ilmiönä*. Mutta Ekmanin kirjan psykologiaa ja yhteiskuntatiedettä koskevat luvut saivat Kailalta jyrkän tuomion sekä virheistään että asennoitumistavastaan.

Tieteen ykseys

Jo 1920 Kaila pitää biologian ja psykologian siihenastisia tuloksia tärkeinä myös filosofian kannalta. Tämä on "ensimmäisen kulttuurin" humanistille merkittävä askel toiseen maailmaan. Mitä tästä seurasi Kailalle?

Kaila kertoo siitä postuumisti (1992) julkaistussa vuodelta 1957 olevassa käsikirjoituksessaan, johdantoluvussa suunniteltuun teokseen *Hahmottuva maailma*. Kaila kirjoittaa (s. 559):

Minä tiedän, mistä tässä puhun. Sillä minä aloin nuoruudessani, voittamattoman filosofisen intohimon houkuttelemana, väärästä päästä ... ja olen saanut vuosikymmenien kuluessa vaeltaa mittaamattomia ajatuksen taipaleita, nähden sellaista vaivaa, etten nuoruudessani aavistanut sellaista olevankaan, ikämiehenä opiskellen vuosikausia matematiikkaa, matemaattista fysiikkaa, biologisia perustieteitä jne., kunnes luulen vähitellen ymmärtäväni, mitä on selvä ja tarkka puhe. Suuri osa siitä, mikä käy "filosofian" nimellä, on juuri sitä sekasotkua, joista meidän on Hilbertin tavoin pyrittävä vapauttamaan itsemme. Jos filosofia ollenkaan on mitään, sen täytyy olla detaljitutkimusta aivan niin kuin kaikki muukin tutkimus, ja siksi se yhä enemmän muuttuukin ...

Näin Kaila siis kirjoitti vajaan vuoden verran ennen kuolemaansa 67-vuotiaana 1958. Kaila olisi yhdeksän päivän kuluttua täyttänyt 68 vuotta. Hänen elämänsä ei siis ollut kovin pitkä, mutta tuottelias, hänelle ainoa ja meille muillekin erittäin merkittävä.

Kailalle oli, kahden kulttuurin välillä kun toimi, tieteen yhtenäisyyden ajatus ("scientia universalis") tullut tärkeäksi jo 1920-luvulla, etenkin hänen saatuaan yhteyden vasta muovautuvaan Wienin piiriin, siis loogisen empirismin alkajiin. Kailan kirjoitus *Hengentieteellisestä ja luonnontieteellisestä ajatustavasta* (1930) on lähes 30 vuotta varhaisempi kuin lordi Snow'n kuuluisa esitelmä. Kaila kirjoittaa:

Joskin tarkoitukset, motiivit, intentiot eivät koskaan ole oman toteutumisensa riittäviä perusteita, ne kuitenkin ovat tapahtumien kausaalisia tekijöitä, niin että, kun hengentieteellinen "ymmärtäminen" osoittaa tapahtumien intentionaalisuutta, se itse asiassa aina, omalla spesifisellä tavallaan, suorittaa kausaalista tutkimusta -- sana "kausaalinen" tällöin eräässä hyvin yleisessä merkityksessä otettuna. Loogillisesti ja tietoteoreettisesti katsoen ei siis ole aihetta ... asettaa n.s. kausaalisesti selittävä ja n.s. ymmärtävä metodi toistensa vastakohdiksi: kun ne puhdistetaan yksipuolisuuksistaan ja muista vajavaisuuksistaan, niin huomataan, että ne johtavat samaan: N.s. "ymmärtäminen" ei ole mitään muuta kuin hengentieteille spesifinen muoto yleistä teoreettista käsittämistä ja selittämistä: tähän Roomaan vievät kaikki tiet." Kaila jatkaa: "vastoin nykyaikana laajalle levinneitä virtauksia --- Descartes, Leibniz ja Kant kuitenkin olivat oikeassa: niin kuin empiirinen todellisuus, ajassa ja avaruudessa, on yksi ja yhteinen, niin on, yleisiltä ominaisuuksiltaan, myöskin tieto siitä yksi ja yhteinen. 'Scientia universalis' on olemassa.

Tieteen ykseys (*Unity of Science*) on viime aikoinakin tuotu ongelmaksi jonkinlaisen ajanmukaisen pluralismin nimissä luonnon ja kulttuurin vastakohtana. Toisaalta ihminen hyväksytään yhä selvemmin luonnon osaksi.

Eino Kaila oli tieteen ykseyttä korostavassa ajattelutavassaan varsin yksin niin meillä kuin ehkä muuallakin. Hän ei pyrkinyt ulkomaisiin kontakteihin paljoakaan enää 1940-luvun jälkeen. Ehkä hän Suomen Akatemian jäseneksi 1948 tultuaan alkoi jossain määrin uskoa, että hän on edelleenkin *aina* oikeassa, kuten hän usein olikin ollut, ja häntä ihailevat oppilaat ja hänen heikentyvä kuulokykynsä eivät olleet omiaan korjaamaan tätä käsitystä.

"Jokainenhan tietää, että hämähäkeillä on kuusi jalkaa"

Tultuaan 1948 Suomen Akatemian jäseneksi Eino Kaila halusi jatkaa luennoimistaan Helsingin yliopistossa. Minäkin olen niitä luentoja kuunnellut 1952-53. Kaila julkaisi 1952 kaksi kirjoitusta, jotka osoittavat hänen suhtautumisestaan biologiaan ja sen ajankohtaisten teorioiden ymmärtämistään. Kaila ei hyväksy "neodarwinismia" eikä luonnon valinnan teorian merkitystä edes vielä 1952, kuten ei myöskään vuonna 1920. Hän ei myöskään hyväksy Norbert Wienerin ym. 1948 esittämää kybernetiikkaa biologisten itsesäätelyilmiöiden perustaksi. Autokatalyyysin avulla lisääntyviin säätelijöihin pohjautuvan avoimien systeemien säätelyn teorian hän hyväksyy, mutta katsoo tämän olevan ristiriidassa Darwinin teorian ja kybernetiikan kanssa.

Kailan kritiikki sekä valintateoriaa että kybernetiikkaa kohtaan oli silloin ja on nytkin väärä. Mutta se osoittaa Kailalla aina säilynyttä aktiivista kiinnostusta luonnontieteellisiin kysymyksiin.

Kailan viimeisten luentojen kuulija muistaa hänen esittämänsä esimerkin: "Jokainenhan tietää, että hämähäkeillä on kuusi jalkaa". (Niillä tosin on 8 jalkaa). Mistä tämä luonnontieteisiin paneutuneen filosofin erehdys voi olla peräisin? Luulen selvittäneeni tämän arvoituksen. Eräs Kailan ensimmäisistä luonnontiedettä sivuavista kirjoituksista koski Henri Bergsonia ja ilmestyi *Aika*-aikakauskirjassa 1911. Kaila oli silloin 20B21-vuotias. Kirjoituksen ensimmäisen osan loppuvinjettinä (*Aika* 5, s. 445) on (minulle toistaiseksi tuntemattoman) taiteilijan luonnonvastainen piirros kuusijalkaisesta hämähäkistä verkkonsa alla. Ehkä Kaila ei luonnon harrastuksestaan huolimatta yli 50 vuoteen katsonut tai katsellut yhtään hämähäkkiä ainakaan oppiakseen mitään? Onko tässä nyt kahden kulttuurin ongelman ydin: humanisti ei viitsi omaksua, luonnontieteilijä ei osaa esittää asioita?

Eino Kailan ratkaisu oli se, että kaikki inhimillinen tieto koskee maailmaa, joka on meille kaikille yhteinen ja yhtenäinen. Näin ollen kaikki tieto on periaatteessa samanlaista. Silloin kun se on jonkin verran varmaa ja yleistä, se on tieteellistä tietoa. Esimerkiksi pelkkä intuitio voi tuottaa mitä tahansa ja olla eri ihmisillä erilainen.

Humanistit kasveja ja hyönteisiä tutkimaan

C. P. Snow kiinnitti 1964 huomiota siihen, että voi olla olemassa myös kolmas kulttuuri, "The Third Culture", joka käsittää ainakin yhteiskuntatieteen ja ehkä taiteen, eli sen miten ihmiset elävät tai ovat eläneet ("How human beings are living or have lived"). Tämä oli Eino Kailalle tuttua jo 20 vuotta aikaisemmin. *Syvähenkinen elämä* -keskustelutarjan (1943) jakso "Nostradamus" tuo esille ihmisiä ja yhteiskuntaa koskevien ennustusten ongelman: jos tutkijoiden ennustus tulee tunnetuksi, ihmiset voivat tietoisesti muuttaa käyttäytymistään siten, että ennustus ei toteudu, mutta ehkä juuri tämän kautta ihmiset voivat elää paremmin. Uusin ajatus "kolmannesta kulttuurista" on yhdysvaltalaisen John Brockmanin markkinoima

(1995). Se tarkoittanee lähinnä sitä, että jo Albert Einsteinista alkaen on ollut paljon luonnontieteilijöitä, jotka osaavat kirjoittaa myös humanisteille ymmärrettävästi.

Mutta onko vieläkään olemassa kirjailijoita, humanisteja tai yhteiskuntatieteilijöitä, jotka tuntevat edes oman aikansa luonnontiedettä? Tuskin Titus Lucretius Caruksen ja Gaius Plinius Secunduksen jälkeen, 2000 vuotta sitten, perhostutkija Vladimir Nabokov ehkä eräänä poikkeuksena. Siksi nuorten humanistien pitäisi käyttää hetkiä oppiajastaan tutkimalla esimerkiksi oman seutunsa kasveja tai vaikka kukkien hyönteisiä. Uusia havaintoja saa siinä pian, mutta uusia yleistyksiä harvoin.

Kari Lagerspetz on eläinfysiologian professori Turun yliopiston Biologian laitoksella.